

Драгана Љ. Митровић¹
Центар за балканске студије
Ниш (Србија)

УДК 316.344.34-057.875:314.15(497.11)“2018/2019”
37.014.5(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен 30/03/2020

Измењен 09/04/2020

Прихваћен 10/04/2020

doi: [10.5937/socpreg54-25916](https://doi.org/10.5937/socpreg54-25916)

СТАВОВИ СТУДЕНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ СРПСКЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ДИЈАСПОРЕ О УЗРОЦИМА И ПОСЛЕДИЦАМА ФЕНОМЕНА „ОДЛИВА МОЗГОВА“ ИЗ СРБИЈЕ

- Преглед резултата једног емпиријског истраживања -

Сажетак: Пред нама се одвија процес глобализације која је довела до умрежавања светског друштва и интензивирања транснационалне мобилности људског образовног капитала. У условима регионалне и класне подељености, процес асиметричне глобализације рефлектује се и као неједнака размена рада на тржишту „сиве материје” између земаља које припадају различитим зонама у глобалном светском систему. Наравно, овим процесом захваћена је и Србија.

Предмет овог истраживања су глобални, регионални и национални узроци и последице одлива мозга из Србије и иновативно-креативни потенцијали српске интелектуалне дијаспоре за развој Србије и одбрану њених интереса у савременом свету. Истраживање има мултидисциплинарни карактер: социолошко-демографски, етно-културолошки и комуниколошки. Следећи налог тзв. интегралне парадигме, учињен је напор да се кроз јединство теоријске проблематизације и синтезу резултата емпиријског истраживања дође до валидних резултата за научна закључивања.

У раду су анализирани и интерпретирани резултати емпиријског истраживања на тему узрока и последица „одлива мозга” и потенцијали српске интелектуалне дијаспоре, на двоструком узорку: студентске популације у Србији и представника српске интелектуалне дијаспоре. У фокусу је било истраживање ставова испитаника: у вези с мотивима, узроцима и последицама „одлива мозга” из Србије, као и њихових мотива и могућности за повратак у матицу. Узорком је обухваћено скоро хиљаду испитаника (545 студената у земљи и 413 испитаника из дијаспоре).

Резултати истраживања су показали истоветност ставова студената и чланова српске интелектуалне дијаспоре у погледу перцепције главног узрока одлива мозга из Србије: неразвијеност привреде земље и низак ниво квалитета живота, што све утиче како на способност задржавања кадрова, тако и на њихово привлачење

---

¹ galagrey@yahoo.com

за повратак у земљу. Наравно, ова чињеница је условљена, између осталог, и степеном укључености Србије у процес глобализације, као и њеним местом у савременој подели рада.

На крају рада, указује се и на програм могућих мера и препорука, које имају акцијски карактер, за разрешавање овог проблема и изграђивање нове политике према дијаспори.

Кључне речи: *глобализација, мобилности људској образовној каријери, „одлив мозгова“ из Србије, српска интелектуална дијаспора, однос мајнице и дијаспоре*

Уводне напомене о проблему истраживања

Феномен „одлив мозгова“ представља једно лице глобализације (Avramović, 2016, стр. 173–188). Он је органски повезан са структурним променама у савременом начину производње, преласком од индустријализма на нов развојно-цивилизацијски талас/циклус, који је повезан с новим производним снагама научно-технолошке и информационе револуције, тј. постиндустријске цивилизације. Ове радикалне промене у садржају и карактеру рада, од доминације употребе физичког рада „плавих оковратника“ – ка употреби интелектуалног рада, условиле су промену професионалне структуре, прелазак радне снаге у нове секторе рада, технолошког развоја, нове облике унутрашњих и спољних миграција, па и феномен „одлива мозгова“ у земље које су технолошки развијене и отвореније за масовнију употребу људског/образовног капитала као капиталног развојног ресурса у ери глобализације. У том смислу „одлив мозгова“ је својеврсни израз глобализације образовања, али и израз нових облика неједнаке размене рада, конкуренције и експлоатације на тржишту сиве материје, које игра све значајнију улогу у ери глобализације и настанка економије/друштва знања.

У фокусу *интердисциплинарној истраживања* налази се образована млада генерација у Србији, која због системских и развојних блокада, постаје сувишна, „прекобројна“; те се одлучује на „бег“ у развијени свет. У раду су истраживани узроци и мотиви њеног одласка у свет, њен положај у подели рада и систему стратификације у савременом свету, али и могућности повратка/реинтеграције *циркуларне миграције* и њене спремности да помогне развоју сопствене земље и одбрани њених интереса и угледа у свету. *Емпиријско истраживање* спроведено је у Србији, коришћењем пре свега методе анализе садржаја докумената, анкетног испитивања и општенаучне статистичке методе уз примену адекватних статистичких техника и поступака. На основу ових истраживачких метода и инструмената, извршила би се анализа.

Преглед неких резултата из анкетног истраживања

- а) Осврт на остварени узорак (образовно-социјални профил испитаника и динамика напуштања Србије)

Емпиријским истраживањем, на принципу случајног узорка, које је спроведено у академској 2018/2019. години, обухваћене су две категорије испитаника: 545 представника студентске популације са универзитета из Србије (Београда, Ниша и Новог Сада), као и 413 испитаника из састава српске интелектуалне дијаспоре (Табела 1).

Када се ради о узорку студентске популације, он је скоро пропорционално сразмеран на сва три универзитета, према врсти факултета. Нажалост, узорак

испитаника из српске интелектуалне дијаспоре је асиметричан и у њему је партиципирало највише инжењерских кадрова (Табела 2).

Највећи број испитаника из састава студентске популације, по социјалном пореклу и занимању родитеља, припада средњем слоју (слоју службеника и запослених ван непосредне производње) – 58,1%, док их је најмање из редова пољопривредног становништва и радништва. То говори о новим облицима и тенденцијама социјалног раслојавања и образовне репродукције у савременом, транзиторном друштву Србије. Такође, међу испитаницима из редова српске интелектуалне дијаспоре, који су земљу напустили у последњих тридесет година, највећи број потиче из редова средње класе и високообразованих стручњака – 53,2% (Табела 3).

У оствареном узорку, испитаника из дијаспоре, највећи број (62,22%) представљају испитаници који су из земље отишли после 2000. године, иако није занемарљив проценат (34,87%) оних који су мигрирали у периоду 1990–2000. године (Табела 4).

б) Резиме резултата анкетног истраживања

У анкетном истраживању *стишова популације стиудената са универзитетима у Србији* о феномену узрока и последица „одлива мозгова”, дошло се до следећих резултата:

- Највећи број анкетираних студената (56,5%) сматра да је „одлив мозгова” из Србије узрокован економском неразвијеношћу и немогућношћу запошљавања младих високообразованих кадрова у земљи. Речју, нивоом квалитета живота и развојном и егзистенцијалном перспективом.
- Своју будућност после завршетка студија, у раду у струци у својој земљи види 55,8% испитаника, а у одласку у иностранство 41,1%.
- Највећи број испитаника (71,9), сматра да неолиберална стратегија зависне модернизације и транзиције без социјалне одговорности представља главни узрок „одлива мозгова”, док 37,5% сматра да болоњска реформа (у лику глобализације образовања) подстиче ову појаву. Такође, 42% испитаника сматра да су боља плата и стандард у иностранству водећи узрок „одлива мозгова” из Србије.
- Испитаници сматрају да су главне последице феномена „одлива мозгова” слабљење свих потенцијала Србије (56,1%), док 18,2% сматра да би њихов повратак из дијаспоре убрзао развој земље.
- Главни узрок за одлазак високообразованих кадрова из земље су социјално-економске природе (68,1%), док је доста мањи проценат професионалних (17,8%) и политичких (11,6%) разлога одласка.
- Испитаници сматрају да ни факултети ни универзитети не чине довољно да задрже младе (недовољно: 38,6%; никако: 25,5%).
- Огромна већина младих (84,5%) такође сматра да у друштву постоје привилегије при запошљавању, уместо да се поштује постигнути успех у образовању и професионални стандарди.
- У погледу мера и активности шта нам ваља чинити да би млади високообразовани кадрови остали у земљи, на првом месту је истакнут бржи економски развој и запошљавање (51,4%), затим поштовање професионалних стандарда и могућности професионалне промоције (42,2%), као и подстицајне мере за

најбоље кадрове, већа улагања у образовање и радикална промена става према иновативно-креативним кадровима као носиоцима привредног и друштвеног развоја.

- У одговору на питање како вратити у земљу оне који су отишли, такође се показује дисперзија одговора испитаника: треба отворити развој земље према носиоцима иновативног знања (39,3%), радикално променити стратегију развоја (37,8%) од неолибералне ка социјалдемократској, коју преферира 63,1% испитаника, јер је она стратегија са социјалном одговорношћу. Такође, 15,2% испитаника сматра да је демократизација кадровске политике предуслов повратка отишлих кадрова у земљу.
- Као *главне кайишћалне ресурсе развоја Србије* испитаници виде ослонац на компаративне предности Србије: пољопривреду 31%, образовање и науку 20,4%, индустрију 14,5%, нове технологије 12,8% и високообразоване кадрове 9%, док ослонац на стране инвестиције позитивно вреднује свега 2,2% испитаника.
- На питање *како се стјуденћи њрипремају за одлазак у иностранство*, 41,3% испитаника истиче да то чине учењем страног језика, 23,3% информисањем о запошљавању у страним компанијама, потом конкурисањем за стипендије страним студентима 12,5%, а тек на крају неформалним контактима са онима који су већ отишли из земље (11,6%).

Анкета која је међу њрипадницима српске инћелекћуалне дијаспоре, спроведена путем онлајн испитивања, реализована је на узорку од 413 испитаника, од чега 50,6% мушких и 49,4% женских. Две трећине њих емигрирало је из земље после 2000. године. Највећи број њих је са завршеним факултетима, првенствено инжењерских, медицинских и природно-математичких наука. Међу њима је једна трећина са магистратуром и докторатом. Већина испитаника је српске етничке припадности (78,2%), док се 74,6% изјаснило да припада православној вероисповести. По пореклу и занимању родитеља, већина је изван непосредне производње (32,9%) и припада висококвалификованим стручњацима (20,3). Највећи број испитаника живи и ради у Америци (САД – 16,2% и Канади – 13,1%); потом у Немачкој – 13,8%, Аустралији – 10,7%, Шведској 7,5%. Испитаници сада раде у индустрији (18,6%), ИТ сектору (12,8%), на универзитетима (12,1%), у грађевинарству и архитектури (10,7%) и здравству (9,2%). Већина је (75%) задовољна садашњим статусом и сматра да је остварила професионалну промоцију у иностранству. Више од половине испитаника (65,4%) није било запослено у Србији пре одласка у иностранство.

Као најчешће мотиве и разлоге одласка у иностранство, испитаници из дијаспоре истичу: више од половине (51,6%) већу плату и животни стандард; затим (40%) немогућност запослења у земљи, научно усавршавање и професионални развој. Као главне узроке „одлива мозгова” испитаници истичу економску неразвијеност земље и бесперспективност (73,8%). Само 19,9% испитаника сматра да су главни узроци одласка стручњака из земље распад земље и ратни сукоби деведесетих година.

Када је у питању повратак у Србију, већи број испитаника (51,6%, од тога 14,8% изричито) не намерава да се врати, док се 48,4% определило за повратак у своју земљу под одређеним условима (да се земља почне успешно развојати и да има јасну перспективу, ако би се променио однос према стручњацима, ако земља приступи ЕУ, да се земља демократизује...)

Већина испитаника из српске интелектуалне дијаспоре (81,6%) сматра да може помоћи својој земљи и то најчешће у проширивању привредне сарадње наше земље са иностраним компанијама (33,7%), затим у лобирању за интересе Србије и прављењу њеног имиџа у иностранству (33,2%), потом у области трансфера нових технологија и иновација (22,8%), у афирмацији српске културе у свету и очувању националног и културног идентитета (18,4%) и унапређењу универзитетског образовања (16,1%).

Српска интелектуална дијаспора (са 6 до 10 хиљада доктора наука) (Filipović, 2016, str. 150) и бројним професионално доказаним високо компетентним стручњацима у различитим областима стваралаштва (од науке, универзитета, нових технологија, преко медицине и здравства, до врхунских менаџера у корпорацијама и банкама...), данас представља снажан људски образовни капитал, који не само својим когнитивним потенцијалима (креативношћу и иновативношћу), већ и својим професионалним искуством и социјалним и културним капиталом (мрежама) може бити од помоћи матици, да она учини искорак из садашњег стања у поље развоја, бржег повезивања са развијеним светом и отварању перспективе и напретка Србије.

Време је да се редефинише стратегија односа према кадровима, како у земљи, тако и у дијаспори; да се потражи одговор на питање: како садашњи дефицит у лику одлива мозга из земље, претворити у перспективи развоја у наш бенефит/добитак за развој земље. У том смислу поучна је кадровска политика и стратегија савремене Кине у односу према кадровима и властитој интелектуалној дијаспори.

Будућност савремене Србије, кроз промену њеног положаја у глобалној и регионалној подели рада, одредиће следеће чињенице: отварање привреде и друштва ка развоју нових технологија и социјалдемократском моделу развоја, односно напуштање садашњег неолибералног модела зависне модернизације; промењен однос према високообразованим кадровима као носиоцима когнитивног капитала и актерима нових производних снага; као и нов однос према српској интелектуалној дијаспори, у којој треба видети драгоцен капитал и иновативно-креативни развојни потенцијал и партнера у борби за препород Србије.

Већина испитаника из српске дијаспоре (58,4%) остварује повремену сарадњу са факултетом или фирмом у којој су радили у Србији, док 34,1% нема никакву сарадњу. Испитаници у Србији, најчешће комуницирају с генерацијским друговима (45,6%) и породицом (44,9%), а у иностранству с колегама на послу (70,9%) и својим земљацима (25,2%). Нешто мање од две трећине испитаника је учлањено у неко српско удружење у иностранству, док 36,3% није члан ниједног клуба српске дијаспоре. Од институција за које испитаници сматрају да имају највећи углед међу дијаспором, на првом месту је Српска православна црква (44,1%), затим клубови исељеника (19,9%), а потом професионална удружења (15%) и Коло српских сестара (12,5%). Међу институцијама које највише помажу и брину о Србима у расејању, испитаници истичу Српску православну цркву (61%), потом амбасаде Републике Србије (11,6%) и клубове Срба у дијаспори (10,2%). Испитаници у већини (46%) сматрају да Српска православна црква највише помаже у очувању културног идентитета Срба у дијаспори. Испитаници се жале на недовољну комуникацију матице са дијаспором, али дају предлоге за побољшање међусобних веза.

Интерпретација резултата емпиријског истраживања на узорку од 938 испитаника (545 студентске популације у Србији и 413 из дијаспоре), показује да постоји скоро подударност ставова у перцепцији главних узрока „одлива мозгова” између испитаника из редова студентске популације у Србији и испитаника из редова српске интелектуалне дијаспоре и то: економска неразвијеност, низак ниво стандарда и квалитета живота и бесперспективност земље. Наравно, ова чињеница је условљена положајем земље у регионалној и глобалној подели рада, тј. њеном положају у светском систему и степену њене глобализације, чиме се потврђује општа полазна хипотеза у истраживању.

Диференцирани ставови испитаника око главних узрока миграција високообразованих, постоје између групе оних испитаника који су емигрирали из Србије у периоду 1990–2000. и оних који су емигрирали из Србије после 2000. године. Док прва група сматра да су ратни сукоби главни узрок миграције из Србије; друга група испитаника из дијаспоре сматра да су економска неразвијеност, квалитет живота и бесперспективност главни узроци „одлива мозгова” из Србије у иностранство.

Као што показују резултати истраживања, највећи број испитаника из студентске популације у Србији, после завршетка студија, жели да остане у Србији (55,8%), док на рад у иностранство жели да оде 41,1% испитаника. Највећи број представника из света интелектуалне српске дијаспоре (51,6%) не жели да се врати у земљу, док би се, под одређеним условима, за повратак у земљу изјаснило 48,4% испитаника из дијаспоре.

Закључци и препоруке

- Због нивоа развијености и места у глобалној подели рада, Србија, нажалост, још увек нема моћ ни да задржи нити привлачи високообразовне кадрове који су емигрирали;
- Резултати емпиријског истраживања потврдили су основну хипотезу: да су токови спољних миграција и „одлив мозгова” у савремености примарно детерминисани доминантним асиметричним моделом глобализације и положајем Србије у подели рада у светском систему. Ови трендови се могу променити избором и изменом нове транзиционе стратегије, као и бржим економским и демократским развојем земље, са ослоном на високообразоване кадрове као кључне актере напретка и будућности Србије;
- У том смислу неопходно је иновирати националну стратегију управљања миграцијама, као и обновити рад Министарства за дијаспору;
- Формирати трезор/банку података о српској интелектуалној дијаспори;
- Изградити интернет мрежу перманентне комуникације између матице и дијаспоре;
- Формирати Виртуелни универзитет српске дијаспоре (подржати иницијативу проф. др Јована Филиповића са ФОН-а) и Институт за истраживање миграција и питања српске дијаспоре (Filipović, 2011);
- Обавезати све српске факултете да развију активну комуникацију, бригу и сарадњу са српском интелектуалном дијаспором, као драгоценим националним благом и кадровским развојним потенцијалом Србије;

- У Министарству спољних послова и при српским амбасадама и конзулатима оформити посебне референте који би пратили и комуницирали са српским кадровима и лобирали за њихов повратак у земљу;
- Помагати рад Српске православне цркве и свих удружења српске дијаспоре која раде на очувању српског културног идентитета;
- Посебну пажњу посветити образовању на матерњем језику српског подмлатка у дијаспори;
- Радити на медијској промоцији стваралаштва наших најталентованијих умова у земљи и иностранству и њиховом укључивању у привредни и друштвени развој Србије;
- Подстицати појединце и асоцијације из дијаспоре на формирање Фонда солидарности за помоћ развоју матице (напомињемо: српска дијаспора је у 2017. години у матичну државу послала преко 3,6 милијарде долара, што је износ већи за 36% од прилива страних директних инвестиција у Србију);
- Помагати рад српских удружења и клубова у дијаспори;
- Припадницима српске дијаспоре признати сва грађанска права у земљи, између осталих и активно изборно право, како би имали утицаја на развој и перспективу Србије;
- Изградити демократско-кадровску политику са ослоном на најквалитетније кадрове у различитим областима стваралаштва у земљи и остварити њихово активно укључивање у привредни, друштвени и културни развој земље, чиме би се омогућило задржавање најбољих кадрова у земљи, као и повратак наших стручњака из иностранства;
- Бржи друштвеноекономски развој Србије, њена позиција у глобалној подели рада и цивилизацијска перспектива, све ће више зависити од избора и промене стратегије развоја (од неолибералне ка социјалдемократској) као и ослона на високообразоване кадрове, као носиоце нових производних снага. У овом контексту и иновативно-креативно потенцијали српске интелектуалне дијаспоре, (у чијем саставу је данас око 10000 доктора наука, истакнутих стручњака и иноватора у различитим професијама и на различитим положајима), који својим стваралаштвом могу значајно доприносити напретку, развоју и препороду Србије;
- Треба наставити с научним истраживањима токова спољних миграција и њиховог утицаја не само на демографско стање, већ и друштвени и економски развој и перспективу земље. У овом контексту посебно треба подстицати писање студија о нашој дијаспори, као интегрални део програма очувања културног и националног идентитета и културе сећања нових генерација у колективном памћењу нашег народа.

* * *

Имајући у виду комплексност проблема „одлива мозгова” из Србије или њиховог повратка, треба направити јасну дистинкцију између индивидуалних побуда (мотива појединаца) и друштвеног карактера узрока ове појаве. Индивидуални мотиви, у својој лепези могу бити многилики и специфични; друштвени су структурни

и групни, те се могу различито класификовати (на економске, социјалне, културне, политичке, етничке, породичне, генерацијске...).

Резултати нашег истраживања, које је спроведено међу студентском популацијом у Србији и међу српском интелектуалном дијаспором, указују да главни узрок спољних миграција високообразованих кадрова – представља економску неразвијеност земље и немогућност запошљавања у струци. Управо због нивоа субразвоја, савремена Србија није способна ни да задржи, нити да привуче на бржи повратак (циркуларну миграцију) своје високообразоване кадрове. То, између осталог, потврђују и резултати саопштени на Светском економском форуму [\[Табела 5\]](#)

Резултати емпиријског истраживања потврђују општу хипотезу да од степена развоја и глобализације земље зависи квалитет живота њених становника, па у том контексту и мобилност људског капитала. Неразвијена друштва периферног капитализма суочена су с проблемом „одлива мозгова” јер не пружају могућности запошљавања високообразованој генерацији, која постаје прекобројна. Њеним одласком у свет слабе се развојни и демократски потенцијали земље одласка. Наравно, у ери глобализације, мобилност људског образовног капитала је све израженија и постаје светски, а не регионални проблем. У том смислу, Србија није изузетак.

У савременој јавности Србије, па и међу универзитетским професорима, трају полемике везане за различите погледе на феномен „одлива мозгова”, тј. емиграцију талената из земље, као и на њихову потенцијалну улогу у развоју матице. Док емигрантски економиста, истраживач овог проблема, проф. др Владимир Гречић, истиче да је „демократско управљање најбоље решење за канцерогени проблем ’одлива мозгова’, а не рестриктивне мере” (Grečić, 2019, str. 20) (што претпоставља подизање буџетских улагања у истраживања и иновације, јачање стратешког управљања у привреди, сарадњу науке и привреде), социолог проф. др Зоран Аврамовић излаже друкчије виђење овог проблема. Наиме, он сматра да Србија треба да заштити властите интересе када је реч о високообразованим кадровима, те да они који су отишли у иностранство (а који су школовани из државног буџета Србије) треба да буду обавезани на враћање новца уложеног у њихово образовање. У супротном, ми ћемо се суочити са феноменом да неразвијена друштва школују кадрове за развијене центре савременог капитализма, као и новом формом „промашених инвестиција”! (Avramović, 2019, str. 20)

Док проф. др Јован Филиповић указује на неискоришћени интелектуални потенцијал српске интелектуалне дијаспоре (која броји између 6 и 10 хиљада доктора наука и доктораната), предлажући формирање трезора/банке података о њој, као и изградњу виртуелног универзитета српске дијаспоре (Filipović, 2016), економисти и званичне институције (подаци Светске банке и Народне банке Србије) истичу да се у виду девизних дознака из иностранства у Србију годишње слије око 2,6 милијарди евра, што чини 13,7% укупног српског БДП, тј. 2,5 пута више од директних страних инвестиција (Grečić, 2010). На овај начин, финансијску помоћ добија око 800 хиљада људи у Србији.

Развој Србије није у изолацији, већ у интеграцији и сарадњи са светом у доба глобализације. Она се мора припремати за сурову утакмицу на глобалном тржишту чији је најзначајнији део тржиште „сиве материје”. Данас су најбољи стручњаци, научници, иноватори и менаџери, једнако значајни као и нове технологије, а значајнији

од финансијског капитала и других ресурса. Стога се мора брзо и вишеструко мењати и став појединаца, али и став организација и институција друштва, посебно када је у питању однос према образовном и когнитивном капиталу као актеру нових производних снага „будућности која је почела”. Развој друштва Србије ће све више зависити од улагања у науку и образовање, у људски капитал и развој радних снага нових технологија. Србија мора постати друштво које има моћ не само задржавања, већ и привлачења људског иновативно-креативног потенцијала. Мера њеног напретка не могу бити само моћ привлачења страних инвестиција уз ниску цену домаће радне снаге и енормну прекарну експлоатацију. Напротив, она ће имати праву цену када се ослони на најбоље, најквалитетније кадрове и снагом њихове креације бити способна да гради раст привреде и напредак друштва.

Време је да се превреднује и афирмише нови систем вредности у нашем друштву, у коме ће позитивне вредности, идоли/узори новој младој генерацији бити/представљати висококомпетентни професионалци из различитих области из света рада, истраживачи, иноватори и ствараоци, а не ликови из света масовне потрошачке културе и „друштва спектакла” (Дебор).

Још су наши стари просветитљи из 19. века и времена обнове српске државности поручивали: „Књиге, браћо, књиге, а не звона и прапорци” (Доситеј) и „За отаџбину се може гинути на сваком послу, а не само на бојном пољу” (Даничић).

У овом контексту, када се ради о српској интелектуалној дијаспори и њеној мисији у развоју савремене Србије, подсетила бих на апел/патриотску поруку из писма академика Добрице Ћосића, који се обратио нашим студентима у дијаспори: „Универзални постулат људског бивствовања и нашег опстајања је борба. Борите се!... *Врађише се у отаџбину да се борише за њрејород и сјас Србије!*” (Ћосић, 2012)

Dragana Lj. Mitrović¹
Center for Balkans Studies
Niš (Serbia)

ATTITUDES OF THE STUDENT POPULATION AND THE SERBIAN INTELLECTUAL DIASPORA MEMBERS ABOUT THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE SERBIAN “BRAIN DRAIN” PHENOMENON

- An Overview of the Results of the Empirical Research -
(*Translation In Extenso*)

Abstract: Currently unfolding before us is the process of globalization, which has led to the networking of the global society and the intensification of transnational mobility of human educational capital. In the conditions of regional and class division, the process of asymmetrical globalization is also reflected in the unequal labour exchange in the gray matter market between countries belonging to different areas of the global world system. Of course, Serbia today is also under the effect of the aforementioned process.

The subjects of this paper are the global, regional and national causes and consequences of the brain drain from Serbia and the innovative-creative potential of the Serbian intellectual diaspora for the development of Serbia and the protection of its interests in the contemporary world. This research is of a multidisciplinary character – sociological-demographical, ethno-culturological and communicological. Following the dictates of the so-called integral paradigm, efforts have been made to obtain valid results for scientific conclusions through a unity of theoretical problematization and synthesis of the results derived from empirical research.

The paper consists of the analysis and interpretation of the results of empirical research done on the topic of causes and consequences of the brain drain, as well as the potential of the Serbian intellectual diaspora, conducted on a two-fold sample: one part consisting of the student population of Serbia and the other of the Serbian intellectual diaspora. The focus of the research was on the beliefs of the respondents regarding the motives, causes and consequences of the brain drain happening in Serbia, as well as the motives and the possibilities for the return to the native country. The sample consists of more than 950 respondents (545 students from Serbia and 413 diaspora members).

The results of the research have shown that students and members of the Serbian intellectual diaspora hold identical beliefs regarding the perception of the main cause behind the brain drain in Serbia, with both groups citing the economic underdevelopment of the country and low levels of the quality of life, with both of the aforementioned factors influencing the ability to keep cadres within the country or to encourage their return. Of course,

---

¹ galagrey@yahoo.com

this fact is also conditioned by, among other things, the level of Serbia's involvement in the processes of globalization, as well as by its position in the contemporary division of labour.

The very end of the paper also highlights the program of possible measures and recommendations which have an action-oriented character, for the purpose of resolving this problem and creating a new policy regarding diaspora.

Key words: globalization, mobility of human educational capital, Serbian "brain drain", Serbian intellectual diaspora, the relationship between the homeland and the diaspora.

Introductory notes about the problem of the research

The phenomenon of "*brain drain*" represents one side of globalization (Avramović, 2016, pp. 173-188). It is organically connected with the structural changes in the modern method of production, with the transition from industrialism to the new development-civilization wave/cycle, which is connected with new production forces of the scientific-technological and information revolution, i.e. post-industrial civilization. These radical changes in the content and character of labour – from the dominance of the use of the physical labour of "blue collars" towards the use of intellectual work – have brought about the change in the professional structure, the movement of labour to new sectors of work, technological development, new forms of internal and external migrations, as well as the phenomenon of "*brain drain*" to the countries which are technologically developed and more open to the mass use of human/educational capital as a capital development resource in the globalization era. In that respect, "brain drain" is a kind of expression of globalization of education, as well as an expression of new forms of unequal exchange of labour, competition and exploitation in the gray matter market, which plays an increasingly significant role in the globalization era and the emergence of economy/society of knowledge.

The focus of *the interdisciplinary research* is the educated young generation in Serbia, which is becoming redundant or "outnumbered" due to system and development blockades, and decides to "escape" to the developed world. The work explores the causes and motives of this generation's going abroad, its position in the division of labour and the stratification system in the modern world, as well as the possibilities of the return/reintegration of *circular migration* and its willingness to help in the development of its own country and the defense of its interests and reputation in the world. *The empirical research* was conducted in Serbia by using primarily the method of the analysis of the content of documents, survey and the general scientific statistical method, with the application of adequate statistical techniques and procedures. The analysis is to be performed based on these research methods and instruments.

Review of some results from the survey research

- a) Overview of the realized sample (educational-social profile of the respondents and dynamics of leaving Serbia)

The empirical research by the principle of random sample, which was conducted during the academic year 2018/2019, included two categories of the respondents: 545 representatives of student population from the universities in Serbia (Belgrade, Niš and Novi Sad) and 413 respondents from the Serbian intellectual diaspora (Table 1).

As for the sample of student population, it is almost proportional at all three universities, by the type of the faculty. Unfortunately, the sample of the respondents from the Serbian intellectual diaspora is asymmetrical and mostly engineering cadres participated in it (Table 2).

The largest number of the respondents from student population, by the social background and their parents' professions, belongs to the middle class (the stratum of clerks and employees outside direct production) – 58.1%, while the smallest number comes from the ranks of agricultural population and working class. It speaks about new forms and tendencies of the social stratification and the educational reproduction in Serbia as a modern transitional society. Furthermore, among the respondents from the ranks of the Serbian intellectual diaspora who have left the country in the past thirty years, most of them come from the ranks of the middle class and highly educated experts – 53.2% (Table 3).

In the realized sample of the respondents from diaspora, the largest number (62.22%) of them are the respondents who left the country after the year of 2000, although the percentage of those (34.87%) who migrated in the period 1990-2000 should not be neglected (Table 4).

b) Summary of the results of the survey research

The survey research of the *attitudes of the student population from the universities in Serbia* about the phenomenon of the causes and consequences of “brain drain” obtained the following results:

- The largest number of the surveyed students (56.5%) thinks that “brain drain” from Serbia is caused by economic underdevelopment and the inability of employment of young highly educated cadres in the country, in short, the level of the quality of life and the developmental and existential perspective;
- After the completion of their studies, 55.8% of the respondents see their future in the work in their respective professions in the country, while 41.1% plan to go abroad;
- The largest number of the respondents (71.9%) thinks that the neoliberal strategy of dependent modernization and transition with no social responsibility constitutes the main cause of “brain drain”, while 37.5% of them think that the Bologna reform (in the form of globalization of education) encourages this phenomenon. Moreover, 42% of the respondents think that a better salary and standard abroad are the leading cause of “brain drain” from Serbia;
- The respondents think that the main consequence of the phenomenon of “brain drain” is the weakening of all Serbia's potentials (56.1%), while 18.2% of them think that their return from the diaspora would accelerate the development of the country;
- The main causes why highly educated cadres leave the country are of social-economic nature (68.1%), while there a much lower percentage of those in favour of professional (17.8%) and political (11.6%) reasons for leaving;
- The respondents think that neither faculties nor universities do enough to keep young people in the country (not enough: 38.6%; nothing at all: 25.5%);
- The vast majority of the young (84.5%) also thinks that there are privileges in the society regarding employment, instead of appreciating the accomplished success in education and professional standards;

- As for measures and activities that should be undertaken in order to keep young highly educated cadres in the country, the top-ranking one is more rapid economic development and employment (51.4%), followed by the appreciation of professional standards and the opportunity of professional promotion (42.2%), as well as incentive measures for cadres, larger investments in education and the radical change in the attitude towards innovative-creative cadres as the bearers of economic and social development;
- In the answer to the question as to how to return those who left to the country, there is also dispersion of the respondents' answers: the development of the country should be opened for the bearers of innovative knowledge (39.3%); the development strategy should be radically changed (37.8%) from the liberal to the social-democratic one, which is preferred by 63.1% of the respondents, because it is the strategy with social responsibility. Moreover, 15.2% of the respondents think that democratization of the cadre policy is the precondition for the return of the cadres to the country;
- The *main capital resources of Serbia's development* is seen by the respondents in relying on Serbia's comparative advantages: agriculture 31%, education and science 20.4%, industry 14.5%, new technologies 12,8% and highly educated cadres 9%, while relying on foreign investments is positively valued by only 2.2% of the respondents;
- When asked *how students prepare for going abroad*, 41.3% of the respondents point out that they do it by learning a foreign language, 23.3% by being informed about employment in foreign companies, 12.5% by applying for scholarships for foreign students and, in the end, through informal contacts with those who have already left the country (11.6%).

The survey which was conducted online *among the members of the Serbian intellectual diaspora* involved the sample of 413 respondents, 50.6% of whom were men and 49.4% women. Two thirds of them emigrated from the country after 2000. Most of them have a university degree, primarily from engineering, medicine, natural sciences and mathematics. Among them, one third has the master or doctoral degrees. Most respondents are of Serbian ethnicity (78.2%), while 74.6% said that they were of Orthodox Christians. As for their parents' background and professions, most of them are outside direct production (32.9%) and belong to highly qualified experts и (20.3%). The largest number of the respondents live and work in America (the USA – 16.2% and Canada – 13.1%); then in Germany – 13.8%, Australia – 10.7%, and Sweden – 7.5%. The respondents now work in industry (18.6%), IT sector (12.8%), at universities (12.1%), in construction and architecture (10.7%) and healthcare (9.2%). Most of them (75%) are satisfied with their current status and think that they have achieved professional promotion abroad. More than half of the respondents (65.4%) were not employed in Serbia before going abroad.

The most frequent motives and reasons for going abroad listed by the respondents from the diaspora are: bigger salary and higher living standard by more than half of the respondents (51.6%); inability to find employment in the country, scientific improvement and professional development (40%). The main reasons for “brain drain” emphasized by the respondents are economic underdevelopment of the country and absence of perspective (73.8%). Only 19.9% of the respondents think that the main reasons for experts going abroad are the breakup of the country and war conflicts in the 1990s.

When it comes to the return to Serbia, more respondents (51.6%, out of whom 14.8% explicitly) do not intend to return, while 48.4% opt for returning to their country under certain conditions (if the country starts to develop successfully and has a clear perspective, if the attitude towards experts changes, if the country joins the EU, if the country is democratized etc.)

Most respondents from the Serbian intellectual diaspora (81.6%) believe that they can help their country, most frequently in the expansion of our country's economic cooperation with foreign companies (33.7%), then in lobbying for Serbia's interests and improving its image abroad (33.2%), in the domain of the transfer of new technologies and innovations (22.8%), in the promotion of Serbian culture and preservation of the national and cultural identity (18.4%) and the improvement of university education (16.1%).

The Serbian intellectual diaspora (with 6 to 10 thousand of people with PhD degree) (Filipović, 2016, p. 150) and many professionally accomplished and highly competent experts in different areas of creativity (from science, universities, new technologies, via medicine and healthcare, to top managers in corporations and banks) today represents a strong human educational capital which can, not only with its cognitive potentials (creativity and innovation), but also with its professional experience and social and cultural capital (networks) help to the homeland so that it can step forward from the current state into the field of development, faster connecting with the developed world and opening perspective and progress of Serbia.

It is time to redefine the strategy of the relationship towards cadres, both in the country and in the diaspora; to search for the answer to the question: how to turn the current deficit in the form of "brain drain" from the country into our benefit/gain for our country in the perspective of development. In that respect, we should learn from the cadre policy and strategy of modern China in its attitude towards cadres and its own intellectual diaspora.

The future of modern Serbia, through the change in its position in the global and regional division of labour, will be determined by the following facts: opening its economy and society towards the development of new technologies and the social-democratic model of development, i.e. abandoning the present neoliberal model of dependent modernization; change in the relationship towards highly educated cadres as bearers of cognitive capital and actors of new production forces; as well as a new relationship towards the Serbian intellectual diaspora, which should be seen as valuable capital and innovative-creative potential and partner in the struggle for the revival of Serbia.

Most respondents from the Serbian diaspora (58.4%) have occasional cooperation with the faculty or the company they used to work for in Serbia, while 34.1% have no cooperation at all. The respondents in Serbia most frequently communicate with their generation peers (45.6%) and the family (44.9%), while those abroad – with their co-workers (70.9%) and their fellow countrymen (25.2%). Slightly less than two thirds of the respondents are members of a Serbian association abroad, while 36.3% are not members of any Serbian diaspora club. Among the institutions considered as most reputable by the diaspora, the respondents put the Serbian Orthodox Church in the first place (44.1%), then expatriate clubs (19.9%), and finally professorial associations (15%) and the Circle of Serbian Sisters (12.5%). Among the institutions which help most and care for Serbs in the diaspora, the respondents chose the Serbian Orthodox Church (61%), the Embassies of the Republic of Serbia (11.6%) and Serbian clubs in the diaspora (10.2%). Most respondents

(46%) think that the Serbian Orthodox Church helps most in the preservation of the Serbian cultural identity in the diaspora. The respondents complain about the insufficient communication of the homeland with the diaspora, but also give their recommendations for the improvement of mutual relations.

The interpretation of the empirical research results on the sample of 938 respondents (545 from the student population in Serbia и 413 members of the diaspora), show that the attitudes are almost equivalent in the perception of the main causes of “brain drain” between the respondents from the ranks of the student population in Serbia and those from the ranks of the Serbian intellectual diaspora, such as: economic underdevelopment, low level of the standard and quality of life and absence of perspective in the country. Of course, this fact is conditioned by the position of the country in the regional and global division of labour, i.e. its position in the world system and the degree of its globalization, which confirms the general starting hypothesis in the research.

There are differentiated attitudes of the respondents about the main causes of the migrations of highly educated people, namely between the group of those respondents who emigrated from Serbia in the period 1990-2000 and those who emigrated from Serbia after 2000. While the first group thinks that the war conflicts are the main cause of migration from Serbia, the second group of the respondents from the diaspora thinks that economic underdevelopment, the quality of life and absence of perspective are the main causes of “brain drain” from Serbia abroad.

As the research results show, the majority of the respondents from the student population in Serbia, after completing their studies, want to stay in Serbia (55.8%), while 41.1% of the respondents want to go to work abroad. The largest number of the representatives from the Serbian intellectual diaspora (51.6%) does not want to return to the country, while 48.4% of the respondents from the diaspora say they want to return to the country under certain conditions.

Conclusions and recommendations

- Because of the level of development and its place in the global division of labour, Serbia, unfortunately, is still unable either to keep or to attract highly educated cadres that emigrated;
- The results of the empirical research confirm the basic hypothesis: that the flows of external migrations and “brain drain” nowadays are primarily determined by the dominant asymmetrical model of globalization and the position of Serbia in the division of labour in the world system. Such trends can be changed by choosing and modifying a new transitional strategy, as well as by more rapid economic and democratic development of the country, relying on highly educated cadres as key actors of Serbia’s progress and future;
- In that respect, it is necessary: to innovate the national strategy of migration management, as well as to renew the work of the Ministry of Diaspora;
- To form a data treasury/bank about the Serbian intellectual diaspora;
- To build the internet network of permanent communication between the homeland and the diaspora;

- To form the Virtual university of the Serbian diaspora (support the initiative of Professor Jovan Filipović, PhD, from the Faculty of Organizational Sciences) and the Institute for the research of migrations and the question of the Serbian diaspora (Filipović, 2011);
- To commit all Serbian faculties to develop active communication, care and cooperation with the Serbian intellectual diaspora as valuable national treasure and the cadre-development potential of Serbia;
- To form, in the Ministry of Foreign Affairs and in the Serbian embassies and consulates, special officers who would monitor and communicate with Serbian cadres and lobby for their return to the country;
- To help the work of the Serbian Orthodox Church and all the Serbian diaspora associations that work on the preservation of the Serbian cultural identity;
- To pay special care to education in the mother tongue of young Serbs in the diaspora;
- To work on the media promotion of the creativity of our most talented people in the country and abroad and on their inclusion in the economic and social development of Serbia;
- To encourage individuals and associations from the diaspora to form the Solidarity Fund for helping the development of the homeland (it should be noted that in 2017 the Serbian diaspora sent over \$3.6 billion to the homeland, which is by 36% more than the inflow of direct foreign investments to Serbia);
- To help the work of Serbian associations and clubs in the diaspora;
- To recognize all citizen rights in the country to the members of the Serbian diaspora, including the active electoral right, in order to enable them to influence active election right Serbia's development and perspective;
- To build a democratic cadre policy relying on the best-quality cadres in different areas of creativity in the country and to realize their active involvement in the economic, social and cultural development of the country, thus enabling the best cadres to be kept in the country, as well as the return of our experts from abroad;
- Serbia's more rapid social-economic development, its position in the global division of labour and civilization perspective will increasingly depend on the choice and change of the development strategy (from the neoliberal to the social-democratic one), as well as on its relying on highly educated cadres as bearers of new production forces. This context also includes the innovative-creative potentials of the Serbian intellectual diaspora, which today consists of more than about 10,000 PhD, outstanding experts and innovators in different profession and functions, whose creativity may substantially contribute to Serbia's progress, development and revival;
- Scientific research should be continued of the flows of external migrations and their effect not only on the demographic status, but also on the social and economic development and perspective of the country. In this context, writing studies about our diaspora should be particularly encouraged as it is integral part of the preservation of the cultural and national identity and the culture of memory of new generations in the collective memory of our nation.

* * *

Having in mind the complexity of the problem of “brain drain” from Serbia or the return to Serbia, a clear distinction should be made between individual motives and the social character of the causes of this phenomenon. Individual motives can be multiple and specific in their spectrum; the social ones are structural and group-based, and may be classified differently (as economic, social, cultural, political, ethnic, family, generation etc.).

The results of our research conducted among the student population in Serbia and the members of the Serbian intellectual diaspora, indicate that the main cause of external migrations of highly educated cadres is economic underdevelopment of the country and the inability to find employment within one’s own profession. It is due to the level of the sub-development that modern-day Serbia is unable either to keep or to encourage its highly educated cadres to their faster return (circular migration). It is confirmed, among other things, by the results presented at the World Economic Forum (Table 5).

The results of the empirical research confirm the general hypothesis that the quality of life of the inhabitants of one country depends on the degree of its development and globalization, and in that context, human capital mobility as well. Undeveloped societies of peripheral capitalism face the problem of “brain drain” because they do not provide employment opportunities to the highly educated generation which becomes supernumerary. By its going abroad, developmental and democratic potentials become weaker in the country of departure. Naturally, in the globalization era, mobility of human educational capital is increasingly pronounced and becomes a worldwide and not only regional problem. In that respect, Serbia is no exception.

In modern Serbian public, even among university professors, there are debates regarding different attitudes to the phenomenon of “brain drain”, i.e. emigration of talents from the country, as well as their potential role in the development of the homeland. While Professor Vladimir Grečić, PhD, the eminent economist and researcher of this problem, points out that the “democratic management is the best solution to the carcinogenic problem of brain drain, instead of restrictive measures” (Grečić, 2019, p. 20) (which involves the increasing budget investments in research and innovations, strengthening of strategic management in economy, and cooperation of science and economy), sociologist Professor Zoran Avramović, PhD, presents a different view of this problem. Namely, he thinks that Serbia should protect its own interests when it comes to highly educated cadres, so that those who have gone abroad (but previously had the schooling from the Serbian budget) should be obliged to return the money invested in their education. Otherwise, we will face the phenomenon of undeveloped societies which educate cadres for the developed centres of modern capitalism, as well as a new form of “misplaced investments”! (Avramović, 2019, p. 20)

While Professor Jovan Filipović, PhD, points to the unused intellectual potential of the Serbian intellectual diaspora recommending the formation of a data treasury/bank about it, as well as the building of the virtual university of the Serbian diaspora (Filipović, 2016), the economists and official institutions (the data of the World Bank and the National Bank of Serbia) emphasize that about EUR 2.6 billion flow into Serbia in the form of foreign currency remissions from abroad, which accounts for 13.7% of the total GDP, or 2.5 times more than direct foreign investments (Grečić, 2010). In this manner, financial aid is received by about 800,000 people in Serbia.

Serbia's development does not lie in its isolation but in its integration and cooperation with the world in the globalization era. Serbia must be prepared for the cruel competition in the global market whose most important segment is the "gray matter" market. Today's best experts, scientists, innovators and managers, are equally important as new technologies, but more important than financial capital and other resources. That is why the attitude of both individuals and of the organizations and institutions of the society should be changed quickly and multiply, in particular when it comes to the relationship to the educational and cognitive capital as the actor of new production forces in the "future that has already started". The development of the Serbian society will increasingly depend on investments in science and education, in human capital and the development of labour in new technologies. Serbia must become the society able not only to keep, but also to attract human innovative-creative potential. The measure of its progress cannot be only its ability to attract foreign investments with the low price of domestic labour and enormous precarious exploitation. On the contrary, it will have the right price when it relies on its best and highest-quality cadres and thanks to the power of their creation, it will be able to build the growth of economy and the progress of the society.

It is time to re-evaluate and promote a new system of values in our society, in which positive values, idols/models for the new generation will be highly competent professionals from different areas in the world of labour, researchers, innovators and creators, and not people from the world of mass consumer culture and the "society of spectacle" (Debord).

As early as 19th century and the time of the revival of Serbian statehood, our Enlightenment educators said: "Books Brothers, Books, Not Bells and Jingles" (Dositaj Obradović) and "One can die for homeland in any job, and not only on the battlefield" (Đura Daničić).

In this context, when it comes to the Serbian intellectual diaspora and its mission in the development of modern-day Serbia, I would like to remind of the appeal/patriotic message from academic Dobrica Ćosić who addressed our students in the diaspora: "The universal postulate of human being and our survival is battle. Fight! ... *Return to your homeland in order to fight for therevival and salvation of Serbia!*" (Ćosić, 2012)

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Avramović, Z. (2016). The brain drain from Serbia - one face of the globalization of education. In Lj. Mitrović (ed). *Population of Southeastern Serbia: Brain drain: causes and consequences for national development and identity*, 173-187. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Centar za naučnoistraživački rad SANU i Univerziteta u Nišu [In Serbian]
- Avramović, Z. (2019). With brain drain and demographic potential. *Politika*, 05/02/2019. Available at: <http://www.politika.rs/sr/clanak/422027/Uz-odliv-mozgova-i-odliv-demografskog-potencijala#!> [In Serbian]
- Ćosić, D. (2012). Letter to students from Serbia staying abroad. *Večernje novosti*, 24/12/2012. Available at: <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuel-no.290.html:412499-Dobrica-Cosic-studentima-Vratite-se-u-otadzbinu-i-borite-se> [In Serbian]

- Filipović, J. (2011). *Managing of the Diaspora Virtual University as a Complex Organization. Virtual University of the Serbian Diaspora: An Emerging Leadership of the Nation*. Ljubljana: LAP Lambert Academic Publishing
- Filipović, J. (2016). Intellectual and Expert Diaspora: Serbian PhD in the World. In Lj. Mitrović (ed). *Population of Southeastern Serbia: Brain drain: causes and consequences for national development and identity*, 137-153. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Centar za naučnoistraživački rad SANU i Univerziteta u Nišu [In Serbian]
- Grečić, V. (2010). *Serbian Scientific Diaspora*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu [In Serbian]
- Grečić, V. (2019) How to mitigate brain drain. *Politika*, 28/01/2019. Available at: <http://www.politika.rs/scc/clanak/421399> [In Serbian]

ПРИЛОЗИ / APPENDIX

Табела 1: Преглед узорка испитаника из редова студентске популације у Србији, према врстама факултета које студирају

Table 1: Overview of the sample of the respondents from student population in Serbia by the type of faculties they study

Врста факултета / Type of faculty	Број испитаника / Number of respondents	Процент испитаника / Percentage of respondents
Инжењерско-технички факултети / Engineering-technical faculty	182	33,4
Медицински, фармацеутски и природно-математички факултети / Medical, pharmaceutical, natural sciences and mathematics faculty	181	32,2
Друштвено-хуманистички факултети / Social sciences and humanities	182	33,4
Укупно / Total	545	100

← НАЗАД

← ВАСК

Табела 2: Преглед оствареног узорка испитаника из састава српске интелектуалне дијаспоре, према образовном профилу

Table 2: Review of the realized sample of the respondents from the Serbian intellectual diaspora, by the education profile

Образовни профил испитаника / Education profile of respondents	Број испитаника / Number of respondents	Процент испитаника / Percentage of respondents
Инжењерско-технички / Engineering-technical	151	36,56
Медицински, фармацеутски и природно-математичких наука / Medical, pharmaceutical, natural sciences and mathematics	112	17,12
Друштвено-хуманистичких наука / Social sciences and humanities	121	29,30
Остало / Other	29	7,02
Укупно / Total	413	100

← НАЗАД

← ВАСК

Табела 3: Преглед испитаника из састава студентске популације и српске интелектуалне дијаспоре, према социјалном пореклу и занимању родитеља

Table 3: Review of the respondents from student population and the Serbian intellectual diaspora, by their social background and parents' professions

Социјално порекло и занимање родитеља / Parents' social background and profession	Студентска популација / Student population		Интелектуална српска дијаспора / Serbian intellectual diaspora	
	Број / Number	%	Број / Number	%
НКВ и КВ радник / Unqualified and qualified worker	145	26,60	65	15,70
Пољопривредник / Farmer	39	7,20	40	9,70
Домаћица / Housewife	27	5,00	25	6,10
Службеник / Clerk	185	33,90	-	-
Запослени изван непосредне производње / Employed outside direct production	8	1,50	136	32,90
Руководилац у приватном или јавном сектору / Manager in the private or public sectors	132	24,20	32	7,70
Високообразовани стручњак / Highly educated expert	-	-	84	20,30
Незапослен / Unemployed	-	-	3	0,70
Пензионер / Pensioner	-	-	27	6,50
Друго / Other	7	1,30	1	0,20
Укупно / Total	545	100,00	413	100,00

← НАЗАД

← BACK

Табела 4: Преглед испитаника из редова дијаспоре, према динамици одласка у иностранство
 Table 4: Review of the respondents from the ranks of diaspora, by the dynamics of going abroad

Време одласка у иностранство / Time of departure abroad	Број испитаника / Number of respondents	Процент испитаника / Percentage of respondents
Пре 1990. године / Before 1990	12	2,91
Од 1990. до 2000. године / From 1990 to 2000	144	34,87
Од 2001. до 2008. године / From 2001 to 2008	128	30,99
Од 2009. до 2018. године / From 2009 to 2018	129	31,23
Укупно / Total	413	100

Табела 5: „Одлив мозгова” из Србије према индексима Светског економског фору-
 ма у периоду 2013–2015. године
 Table 5: “Brain drain” from Serbia according to the indices of the World Economic Forum
 in the period 2013-2015

	2013	2014	2015
Укупан број земаља које су обухваћене истраживањем / Total number of the countries included in the research	147	148	140
Способност земље да задржи таленте / Ability of the country to keep talents	146	141	140
Способност земље да привуче таленте / Ability of the country to attract talents	147	143	139

Извор: / Source: WEF, *The Global Competitiveness Report*, 2013, 2014, 2015.